

Endogàmia i problemes d'identificació a Eivissa: l'exemple de Sant Miquel

per Danielle Rozenberg

(traducció del francès per Rosa Vallès)

L'endogàmia en vigor a l'illa d'Eivissa, associada als costums locals en el que fa referència a l'elecció dels noms, ha donat lloc en el curs dels segles a una reducció molt sensible dels noms i dels llinatges. D'això en resulten nombrosos casos d'homonímia no solament a escala insular sinó també a una escala més reduïda. Tanmateix, des de fa una trentena d'anys, el desenvolupament turístic —amb la multiplicació dels intercanvis i l'establiment de famílies forasteres que comporta— h'ha vingut a frenar aquesta evolució. Em propòs, a partir de l'exemple de la parròquia de Sant Miquel, on he tingut l'ocasió d'efectuar certes investigacions, d'il·lustrar aquest procés i algunes de les seues conseqüències.

Els eivissencs d'avui són els descendents dels conqueridors catalans del segle XIII i cap aportació exterior massiva no ha vingut a completar aquest poblament inicial entre el segle XIV i la segona meitat del segle XX. L'aïllament sòcio-geogràfic imposat a la vegada per la insularitat i per les

condicions de la vida rural eivissenca (dispersió de l'hàbitat, economia de tipus autàrquic, replec sobre les relacions de parentiu i de veïnatge) ha jugat un paper decisiu a l'hora de l'elecció matrimonial, explicant la formació d'àrees endògames relativament estables i impermeables i la importància de les unions consanguínies.¹ Aquestes pràctiques matrimonials han tingut una doble influència sobre els llinatges.

1) Els cognoms han minvat en proporció inversa a l'augment de la població de l'illa d'Eivissa. Hom enregistra 229 llinatges al segle XIII i 321 al XIV. Als nostres dies, per una població versemblantment vuit o deu vegades superior, no substitueixen més

que 97 d'aquests llinatges.²

2) Aquests cognoms es reparteixen de manera molt diferent segons les zones rurals. De tal forma que és possible traçar un mapa d'Eivissa indicant la seua distribució segons les regions de l'illa.³

Els llinatges a Sant Miquel *

El recompte de població més antic referent al conjunt de la població de Sant Miquel té la data de 1828. En aquesta època, 27 llinatges estaven representats a la parròquia, dels quals 24 d'origen eivissenc. Aquests darrers es repartien de la forma següent:

1. MACABICH op. cit. Antonio COSTA RAMON: «Apuntes sobre los apellidos en las islas Pitiusas - zona rural de Ibiza y Formentera», Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca, 1966, núm. 644-645.
2. A. COSTA RAMON op. cit.

*No tendrem en compte aquí —per a les necessitats de la demostració— més que els llinatges eivissencs i únicament el primer.

TORRES	195	20,7 per cent de la població total
ROIG	162	17,2 per cent de la població total
ESCANDELL	132	14,0 per cent de la població total
TUR	132	14,0 per cent de la població total
RAMON	72	7,7 per cent de la població total
PLANELLS	71	7,5 per cent de la població total

81,1 per cent de la població total

MARÍ, 42; RIERA, 32; SERRA, 23; COSTA, 15; GUASCH, 11; JUAN, 10; FERRER, 7; RIPOLL, 5; PRATS, 4; COLOMAR, 4; PALERM, 3; CARDONA, 3; BONET, 3; MAYANS, 2; NOGUERA, 2; PALAU, 2; RIBAS, 1; CASTELLÓ, 1.

El cens de 1970 fa aparèixer l'existència de 26 llinatges: 5 són d'origen exterior i 21 són eivissencs, distribuïts com segueix:

TORRES	178	16,0 per cent de la població total
TUR	160	14,4 per cent de la població total
ROIG	126	11,3 per cent de la població total
ESCANDELL	121	10,9 per cent de la població total
PLANELLS	117	10,5 per cent de la població total
RAMON	112	10,0 per cent de la població total

73,1 per cent de la població total

RIERA, 45; MARÍ, 44; PALAU, 33; FERRER, 25; GUASCH, 24; PALERM, 12; COLOMAR, 9; COSTA, 7; JUAN, 6; SERRA, 5; ROSELLÓ, 3; CARDONA, 2; PRATS, 1; NOGUERA, 1; RIPOLL, 1.

I el darrer padró municipal, de 1975, permet distinguir 24 llinatges d'origen foraster, 5 llinatges d'origen estranger, 25 llinatges eivissencs. Els darrers es reparteixen d'aquesta manera:

TORRES	153	15,4 per cent de la població total
TUR	139	14,0 per cent de la població total
ESCANDELL	109	10,9 per cent de la població total
ROIG	107	10,8 per cent de la població total
PLANELLS	98	9,8 per cent de la població total
RAMON	98	9,8 per cent de la població total

70,7 per cent de la població total

MARÍ, 60; RIERA, 47; PALAU, 30; GUASCH, 24; FERRER, 24; COSTA, 8; PALERM, 6; COLOMAR, 6; SERRA, 5; BONET, 5; JUAN, 4; CASTELLÓ, 3; CARDONA, 2; RIBAS, 1; RIPOLL, 1; PRATS, 1; NOGUERA, 1; BUFÍ, 1; CLAPÉS, 1.

Així, les xifres de què disposam i que cobreixen un període d'un segle i mig són riques en informació.

La comparació entre 1828 i 1970 confirma el fenomen de reducció dels llinatges al qual s'ha fet al·lusió anteriorment pel que concerneix el conjunt de l'illa d'Eivissa. Quatre llinatges desapareixen entre aquests dos recomptes (els de Bonet, Mayans, Ribas i Castelló), mentre que un de nou —Ripoll— entra a la parròquia. Els llinatges eivissencs, que eren 24 en 1928 a Sant Miquel, no són més que 21 en 1970. Per contra, el sis llinatges principals, que representaven el 81,1 per cent de la població no són portats més que pel 73,1 per cent dels habitants en 1970.

Entre 1970 i 1975, la importància relativa dels sis llinatges principals disminueix encara i no abasta més que la xifra del 70,7 per cent. Paral·lelament, hom observa la reaparició dels llinatges Bonet, Castelló i Ribas (portats cada un, tant en 1828 com en 1975, per menys de cinc persones) i una primera aparició dels llinatges Bufí i Clapés, portats cada un per un sol individu.

Aquesta evolució pot ser interpretada de la manera següent. A Sant Miquel, el petit nombre de llinatges representats a l'interior de l'espai parroquial és el resultat d'una endogàmia de barri que s'ha mantingut fins a una època molt recent. Però aquesta disminució dels llinatges, frenada aproximadament des de la guerra, i una certa generalització dels intercanvis entre el camp i la ciutat, ha estat brutalment parada per la nova prosperitat econòmica de l'illa d'Eivissa. Els barris han cessat de constituir unitats closes i les possibilitats d'elecció de parella s'estenen a zones més àmplies. En aquestes condicions, els llinatges que han dominat tradicionalment a Sant Miquel perden part de la seua importància en profit de llinatges fins ara poc estesos que famílies de l'exterior vénen a reforçar: Palau, Ferrer, Guasch...

La desproporció manifesta entre la representació dels sis llinatges de Torres, Tur, Escandell, Roig, Planells i Ramon i d'altres com Clapés, Bufí, Noguera, Prats, Ripoll, Ribas, Cardona, Castelló, Juan, Bonet i Serra, por-

tats cada un per menys de cinc individus, il·lustra l'estancament de les àrees matrimonials. Les dades que proporciona Antoni Costa Ramon per al conjunt de l'illa d'Eivissa —assenyalem a títol d'exemple la importància dels Ribas dins del terme municipal de Sant Antoni (del 16 al 28 per cent de la població total segons les Ones), dels Clapés dins del terme municipal de Santa Eulària (entorn d'un 19 per cent de la població de Cala Llonga i de la vila)— són significatives en aquest respecte. Es pot pensar que hom assistirà a Sant Miquel, en els anys a venir, a un reequilibri dels llinatges eivissencs com a conseqüència d'una major mescla de la població insular. Encara s'ha de tenir en compte que aquesta multiplicació de les unions exògames es realitza essencialment per intermèdi d'Eivissacapital i no per una extensió uniforme de les relacions socials i matrimonials en el conjunt de l'illa.

Els noms

El cens de 1970 fa aparèixer l'existència d'un nombre extremadament reduït de noms, tant femenins com

masculins, a Sant Miquel. Les tradicions —a la vegada molt antigues i unànimement respectades— que regeixen l'atribució dels noms en són de la causa. En efecte, la usança consisteix a elegir com a padrí del primer infant l'avi patern, i en aquest ordre per als infants següents: l'avi matern, l'àvia paterna, l'àvia materna i després els oncles i ties, començant pels de més edat de la línia paterna. Pressions familiars poden imposar un apadrinament conforme amb l'estricta tradició, l'ordre de preferència pot ser lleugerament alterat a partir del tercer infant, però això no modifica en res la situació general. Per altra banda, no és necessari tenir una nombrosa descendència per honorar com cal tota la pròxima parentela: el mateix costum, en perpetuar-se des de fa segles, dona sempre dins la família pròxima dos o tres persones que porten el mateix nom. Les manifestacions d'una jove pagesa en aquest respecta («a casa, des de quatre generacions ençà, la parella de pares s'anomena Antoni i Maria, i totes les dones, cunyades, ties i àvies, es diuen Maria, Catalina, Margalida i Eulària») reflecteixen un estat de fet general a Sant Miquel.

Distribució dels noms masculins en 1970

Joan	144
Antoni	122
Josep	100
Miquel	54
Vicent	41
	461

o sigui, el 86,0 per cent de la població masculina total.

Pere, 10; Andreu, 10; Bartomeu, 8; Mariano, 8; Francesc, 6; Lluc, 4; i cinc noms aïllats més.

Distribució dels noms femenins en 1970

Maria	213
Catalina	102
Eulària	85
Margalida	52
Josepa	37
	489

o sigui el 85,2 per cent de la població femenina total.

Antònia, 26; Francisca, 18; Isabel, 6; Anna, 6; Vicenta, 6; i una desena més de noms aïllats repetits una o dues vegades.

Existeix una gran simetria entre els sexes pel que fa als noms. El seu nombre es limita a una desena per cada sexe, representant cinc noms, respectivament, el 86,0 per cent i el 85,2 per cent de la població. Una diferència més a senyalar: en les dones el nom de Maria (que és en realitat Maria Neus com la patrona d'Eivissa) és portat per prop de la meitat de la població.

El padró municipal de 1975 permet enregistrar els canvis espectaculars que s'han operat en un període extremadament curt en la distribució dels noms a Sant Miquel.

Distribució dels noms masculins en 1975

Joan	119
Antoni	110
Josep	89
Miquel	45
Vicent	29
Mariano	16
Pere	11
Andreu	7
Bartomeu	7
Francesc	6
Lluc	4
	443

o sigui el 93,4 per cent de la població masculina total.

Hom pot distingir a més una vintena de noms masculins portats per una trentena d'individus; només el nom de Joan Josep el porten deu persones.

Distribució dels noms femenins en 1975

Maria	177
-------	-----

Catalina	100
Eulària	62
Margalida	38
Josepa	29
Antònia	27
Francisca	18
Isabel	5
Anna	3
Vicenta	3
	462

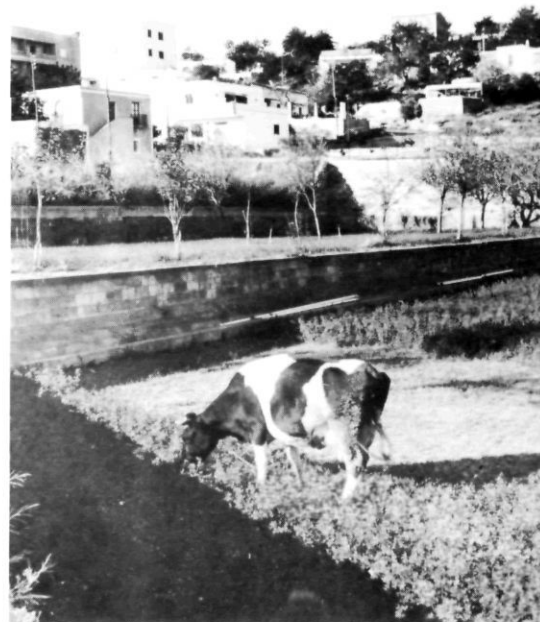
o sigui el 92,3 per cent de la població femenina total.

Hom pot distingir endemés 27 noms femenins portats per una quarantena de persones.

L'evolució encara aquí és simètrica. La quasi totalitat de la població de Sant Miquel continua reagrupant-se entorn d'onze noms masculins i de deu noms femenins, que representen, respectivament, el 93,4 per cent i el 92,3 per cent dels homes i de les dones. Entre aquests, deu noms per cada sexe són portats per devers la meitat de la població: els noms Joan i Antoni reagrupen el 48,3 per cent de la població masculina, els noms Maria i Catalina reagrupen el 55,3 per cent de la població femenina. Tanmateix, sota l'efecte conjugat de la immigració de població forastera i de la influència de les modes ciutadanes, hom assisteix a la introducció de noms fins ara inconeguts o excepcionalment representats a Sant Miquel.

1) Un primer fet a ressaltar és l'existència de nous noms espanyols (i fins i tot estrangers) portats pels immigrants i els seus infants. Aquests noms —tals com Diego, Joaquín, Carmelo, Nemesio, Daniel, Emilio, Manuel, Fermín, Marciano i Marcelino per als homes, i Elia, Caridad, Cándida, Carmen, Sebastiana, Aurora, Berta per a les dones— són, en la gran majoria dels casos, característics d'una sola família.

2) Paral·lelament, els efectes de la moda vénen a pertorbar les normes consuetudinàries en matèria d'elecció de noms: a partir del tercer infant particularment, les preferències individuals entren en concurrència amb la tradició. Una primera ruptura —encara tímida— amb la tradició es fa per la substitució amb un nom compost dels noms dominants en els homes i les dones. Així deu individus del sexe masculí nats entre 1967 i 1975 porten el nom de Joan Josep, mentre que vuit individus del sexe femení nats entre

1966 i 1974 s'anomenen Maria Isabel, Maria Josepa, Maria Pau, Maria Carme, Maria Rosa, Maria Lurdes, Anna Maria. Però eleccions més fantàsiques són també notables amb l'atribució des de fa una desena d'anys de noms com Rafel, Enric, Manuel, Àngel, Joan Manuel, Josep Maria, Miquel Àngel, per als al·lots, i Cristina, Pilar, Marilina, Rosa, Llúcia, Dolors, per a les al·lotes. Aquesta diversificació de noms no pot més que accelerar-se en l'esdevenidor per raó de la multiplicació dels matrimonis mixtos eivissencs-forasters i del retrocés de les tradicions rurals a Eivissa.

Homonímies i problemes d'identificació

El reduït nombre de cognoms i de noms de pila representats a Sant Miquel fa que les homonímies referides al nom i al primer cognom siguin extremadament freqüents. Cada persona considera normal tenir un, dos i fins tres homònims, començant dins de la pròpia família.

D'aquesta manera tres Joan Palerm corresponents a tres generacions habiten en 1970 davall del mateix sostre a Can Joan d'En Francesc. A més a més hom pot citar a títol de testimoni l'existència a Sant Miquel en 1970 de

35	Maria TUR	21	Antoni TUR
31	Maria TORRES	19	Antoni TORRES
28	Maria ESCANDELL	15	Antoni ESCANDELL
24	Maria PLANELL	13	Antoni MARI
21	Maria ROIG	12	Antoni RAMON
17	Maria MARI	11	Antoni ROIG
		10	Antoni PLANELL

Per mor de la quasi impossibilitat d'identificar de forma segura un eivissenc a partir només del seu nom de fonts i del primer cognom, s'usa a l'illa especificar els dos cognoms en les circumstàncies més quotidianes, contràriament a la resta d'Espanya, on aquesta utilització té un caràcter molt més oficial.

Però aquest costum local no és encara suficient per evitar tota confusió, sobretot a l'interior d'una mateixa parròquia. Tenim que tres Maria TUR TORRES es casaren a Sant Miquel entre 1936 i 1946; que hom pot citar per anecdotica l'existència en 1950 d'un Joan JUAN JUAN; que hom pot assenyalar en 1970 entre els casos més extrems d'homonímia completa l'habitació de tres generacions d'Antoni ESCANDELL TUR a Can Soldevila, la presència de dos Eulària RAMON TUR a Can Pep d'en Xumeu, de dos Antoni GUASCH TUR a Can Toni d'En Garroves, de dos Joan MARÍ MARÍ a Can Carreró. Al conjunt de la parròquia hom compta a més

3 Miquel TUR TORRES
4 Antoni MARÍ MARÍ
3 Joan TUR TUR
3 Josep TUR TUR
4 Joan TORRES TORRES

L'ús de malnoms

Els dos cognoms i el nom de pila mostrant-se encara insuficients per identificar un eivissenc⁴, el costum és de denominar-lo igualment pel seu malnom. Així tots els habitants de

Sant Miquel són designats en referència a la família i a la casa de les quals procedeixen. Cada casa de Sant Miquel porta un nom que es converteix per extensió en el de la família que l'habita. Aquest nom, d'origen molt antic, ha estat atribuït en funció d'una particularitat de la finca o d'un dels seus ocupants i es transmet de generació en generació. Aquest recurs al sobrenom està de tal forma generalitzat que els veïns tenen sovent dificultats per recordar els llinatges dels que els envolten. Hom dirà per exemple: «Ell és casat amb una Forn de Calç» o també «En Soldevila, com es diu?». La diferenciació entre els homònims es fa pel malnom. Els quatre Joan TORRES TORRES seran individualitzats en el de Can Costa, el de Can Toni d'es Cotxo, el de Can Riera i el de Can Guillem Petit; els quatre Antoni MARÍ MARÍ seran identificats pel fet que procedeixen de Can Toni d'en Mayans, de Can Toni Joan Tirurit o de Can Carreró.

Aquest hàbit de designar els habitants de Sant Miquel pel sobrenom de la finca que habiten, està talment arrelada dins la usança popular que els residents forasters immigrants i fins i tot els estrangers es designen d'aquesta manera a les fulles del cens: tal foraster és assimilat a la casa «Can Selleres» que ell ocupa, i una resident alemanya veu la seua casa batejada «Es Paradís». Les noves construccions no escapen a aquesta pràctica: hom dirà per exemple «Cases Noves d'En Verdàl». Una sola construcció moderna, fora dels hotels, dels bars i de l'església parroquial, és designada pel nom del seu propietari suís.

Mentre que les pràctiques matrimo-

nials, els costums en matèria d'atribució de noms i les relacions dels individus amb el seu entorn no havien evolucionat sinó molt lentament en el transcurs dels segles, mentre que l'alteració de l'economia insular a partir de l'any 1955 no havia fet més que obrir molt sensiblement la parròquia a les unions exògames i a les influències exteriors, hom assisteix des de 1970 (data que correspon a la construcció dels hotels del Port de Sant Miquel i a la posta en valor turístic de l'àrea) a una veritable reestructuració dels intercanvis socials, així com a una modificació profunda dels hàbits. Aquesta acceleració del canvi es llegeix perfectament en el curt període de cinc anys que separa els dos darrers recomptes de població.

Hom compta actualment a Sant Miquel 24 llars d'immigrants forasters i 5 llars de residents estrangers, sobre un total de devers 360 llars. Si el reequilibri dels llinatges eivissencs no pot sinó anar accentuant-se, igualment la diversificació dels noms i la distribució futura dels cognoms a Sant Miquel depenen de la importància de les aliances que es contractaran entre eivissencs i nous forasters d'una part, i de la capacitat de l'economia local per proveir llocs de treball en el sector no agrícola per altra part. Tanmateix hom pot afirmar que l'us de malnoms es mantindrà encara per llarg temps a Sant Miquel, en la mesura que constitueix a l'interior de la comunitat pagesa el reflex d'un fort sentiment de pertinença col·lectiva.

DANIELLE ROZENBERG
Eivissa, febrer 1981

4. Paula i Jorge DEMERSON: «El carnet de identidad del ibicenco en el siglo XVIII», *Diario de Ibiza*, 9/9/79.

PORTES OBERTES

UN CONCURS DE LA REVISTA «EIVISSA»

A fi de donar sortida als treballs de creació literària, periodística i d'investigació en llengua catalana, la revista «EIVISSA» convoca un concurs permanent que es regirà per les bases següents:

- 1— *Hi podran participar els jòvens nascuts o residents a les Pitiüses, compresos entre els 16 i els 21 anys d'edat.*
- 2— *La temàtica del concurs és lliure, per bé que es valorarà especialment la seua vinculació amb la realitat d'aquestes illes en els treballs periodístics i d'investigació.*
- 3— *L'extensió dels treballs serà de 3 a 6 folis, mecanografiats per una sola cara i a doble espai. Els concursants podran aportar el material gràfic que considerin oportú.*
- 4— *S'atorgarà un 1er premi de 5.000 pessetes i un 2° premi de 3.000 pessetes, que seran indivisibles.*
- 5— *Els treballs premiats seran publicats en el pròxim número de la revista «EIVISSA».*
- 6— *L'admissió d'originals queda oberta fins al 31 de març de 1982. S'enviaran per triplicat, fent constar nom, data de naixement i domicili de l'autor, a la revista «EIVISSA», Carrer de Pere Francès, 12, 1°. 2^a, Apartat de Correus 578 —Eivissa.*
- 7— *El Jurat estarà format pel Consell de Redacció de la revista «EIVISSA». Podrà declarar deserts els premis, resoldrà els casos no previstos per les bases presents i es reserva el dret de publicació dels originals no premiats que consideri interessants.*
- 8— *El veredict del Jurat serà notificat oportunament als autors participants.*